

Çeviri:

Tarihimizi Öğrenmeli ve Öğretmeliyiz¹

Mehmed ZEKİ²

Çeviriyazı ve Günümüz Türkçesine Aktaran: Uğur AKBULUT³

Tarih, geçmiş olayların aynadaki bir yansımasıdır. Orada insanoğlunun iyi idare edilirken sahip olduğu mutluluk, kötü idare nedeniyle uğradığı felaket çok açık bir şekilde görülür. Bunun için hemen herkeste tarih okumak hevesi günden güne çoğalıyor. Ancak despot idareler, geçmiş zamanlar ve o zamanki hadiselerle ilişkin bilgileri, yönetimleri altında halkın öğrenmesini istemediği için diğer bazı ilimler gibi tarih ilminin de okunmasını ve okutulmasını istemiyorlardı. Bu nedenle bizde tarih okunmuyor ve okutulmuyordu. Ne zaman ki parlak hürriyet güneşi batı ufuklarından doğdu, herkeste tarih okumak ve yazmak hevesi de uyandı. Gazeteler, dergiler tarihimizden, onun gösterişli sayfalarından bahsediyor, zaman zaman kitaplar yayınlanıyordu. Fakat itiraf etmek gerekir ki bu gayretler beklenen neticeyi vermedi. Yazılan makaleler ve bastırılan kitaplardan pek azı tarih felsefesinin ruh ve manasına uygun düştü. Ardından savaşların birbirini takip etmesi gibi gaileler diğer alanlarda

¹ Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûası, Sene: 2, C: 4, No: 83, 24 Zilkade 1336 (31 Ağustos 1918), s. 668-672.

² Mehmed Zeki (Pakalın), 1886 yılında Manastır'da doğmuştur. 1905 yılında Filorina kazasında başladığı memuriyet hayatından 1950 yılında emekli olmuştur. Yazı ve kitaba büyük önem veren Mehmed Zeki Pakalın, yerli ve yabancı yedi bin civarında kitap bulunan bir kütüphane oluşturmuştur. Çok verimli bir yazı hayatı olan Pakalın, birçok gazete ve dergide yayınlanan makalelerinin yanı sıra çok sayıda değerli kitap yazmıştır. Mehmed Zeki Pakalın'ın eserlerinden bazıları, Maliye Teşkilatı Tarihi, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Son Sadrazamlar ve Başvekilleri, Tanzimat Maliye Nazırları ve Sicill-i Osmanî Zeyli olup 1972 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât-2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 565-574; Sevgi Ağca, "Mehmed Zeki Pakalın'ın Hayatı ve Eserleri", Arşiv Dünyası, S. 11, Temmuz 2008, s. 9-17).

³ Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, uakbulut@erzurum.edu.tr

olduğu gibi bu alanda da suskunluğa neden oldu. Bununla beraber son zamanlarda yine böyle bir merak uyandı. Bu günlerde iki husustan bahsediliyor: Arşiv kurulması ve milli tarih yazılması. Bunların ikisi de önemlidir, tarih encümeninin oluşturulmasının ardından çıkarılan derginin daha birinci sayısında muhterem reisin yazdıkları makalede arşiv kurulması, mevcut evrakın tasnifi meselesinden bahsedilmişti. Orada evrakın bir kısmının getirildiği, geri kalanların tasnifi için de görevliler atandığı yazılmıştı. Aradan seneler geçmesine rağmen ortada bir şey yok. Anladığımıza göre evrak eski durumunu korumakta, elde edilen fayda ise pek önemsiz bulunmaktadır. Bu iş aslında pek kolay değildir. Öncelikle büyük miktarda paraya, ikinci olarak da yetişmiş elemana ihtiyaç vardır. Günümüzde oluşturulacak arşiv, ülkemizde şimdiye kadar gördüğümüz evrak mahzenleri veya kütüphaneler şeklinde olmamalıdır. Çünkü oralarda evrak, muhafaza edilmek bir yana mahvolmaktadır. Nitekim bakımsızlık yüzünden şimdiye kadar ne kadar mühim belgemiz güveler ve rutubet dolayısıyla mahvolup gitti. Bundan sonra da eski halde ısrar etmek ve özellikle yapılacak binayı ve onun idare şeklini şimdikilere uydurmaya kalkışmak yirminci asırla alay etmek olur. Buna ne encümenin ne de resmi dairelerin rıza göstermeyeceğine eminiz. Medeni hükümetlerin hepsi arşiv binaları inşa etmişlerdir. Bize düşen şey onları incelemek ve içlerinden maksada en uygununu seçip bir benzerini yapmaktır. Pek çok işe paralar harcayan hükümetin bunun için de gereken tahsisatı ayıracağına hatta fazlasını vereceğine inanıyoruz. Yetişmiş elemana gelince hamdolsun ülkemizde bu hususta uzmanlaşmış insanlar vardır. Yalnız bunları aramak, bulduktan sonra da kendilerinden gerçek anlamda yararlanmak gerekir. Şunu bilmeliyiz ki bu gibi işlerde çalışacakların başka meşgaleleri olmaması gerekir. Bu kişilere ilave görevler yüklenirse onlardan istifade etmek mümkün olmaz. İnanıyorum ki, kuruluş aşamasında umut bağladığımız tarih encümeninin kendisinden beklenen hizmeti yerine getirememesini, her biri pek muhterem olan kişilerin iktidarsızlıklarında değil, yalnızca bu işle meşgul olmamalarında aramak gerekir. Muhterem azaların pek çoğu oldukça yoğun işlerle uğraşıyorlar. En basit ifade ile başlarını bile kaşıyamayan ve hatta geceleri bile evlerine iş götüren bu kişilerden böyle bir hizmet beklemek yakışık almaz. Bu nedenle arşiv kurulması işinde hayal kırıklığına uğramak istemiyorsak öncelikle işin ehlini bulmalı ve sadece bu işle meşgul olmasını sağlamalıyız.

Milli tarihin yazılıp yazılamaması hususunda iddia sahiplerinin, öteden beri kusurumuz olan aşırılık içerisinde olduklarını görüyoruz. Yazılabileceğini iddia edenler, ispat noktasında ortaya koydukları fikir ve düşünceleri ile işin o dereceye

gelmediğini üstü kapalı olarak itiraf etmiş oluyorlar. Çünkü sekiz on kısma ayırdıkları vesikalara dair açıklamalarından, geçmiş ve şimdiki zamandan çok geleceğe muhtaç olduklarını anlıyoruz. İkincisi, bütün olarak pek uyuşur göremiyoruz. Kabul etmeliyiz ki Avrupalılar metoda iyice vakıf oldukları için her şeyi bizden iyi görüyorlar, vesikaların biriktirilmesi ve birleştirilmesini de iyi beceriyorlar. Bunun için esasen vatani olmayan ilmi ve eserlerini nerede bulursak almaya çalışalım ve bu hususta ayak diremek yerine arzulu olalım. Bundan zararımız olmaz aksine kârımız olur. Özellikle Fransızlar ve İtalyanlarla ilişkilerimiz çok eskidir. Gerek bunlar ve gerek başından sonuna kadar temasta bulunduğumuz Avusturya ve Macarların arşivlerinde bize ait pek çok vesika bulunmaktadır. Onları arayıp bulmak tarihimizin karanlık sayfalarını aydınlatmak için pek lazımdır. Geçenlerde yayınlanan Macarlara ait vesikalar mühim bir yanlışlığı düzeltti. Bu sayede şimdiye kadar Macaristan'da zulümden başka bir şey yapmadıkları zannedilen valilerin iyi idarelerini meydana çıkardı. Demek oluyor ki bu vesikalar elde edilmese, ya da görüldükten sonra gizli tutulsa Osmanlıların oradaki idaresi hep tahripkâr ve zalimane olarak bilinecek, şimdi anlaşıldığı gibi esirgeme ve şefkate dayanan, halkın hukukunu koruyan adil bir idare olduğu anlaşılmayacaktı. Diğer yerlerde bulunacak ve ortaya konulacak vesikalar kim bilir daha ne kadar yanlışlıkları düzeltmeye ve lehimizde türlü hükümler verilmeye yarayacaktır. Bunun için bir taraftan kendi vesikalarımızı, hiç olmazsa bundan sonra tahrip olmaktan korunurken, diğer taraftan da çeşitli milletlerin arşivlerinde, özel ve resmi şahısların ellerinde bulunan belge ve eserleri getirtme, bu sayede tarihimizin karanlık kalan ya da yanlış hükümlerle neticelenmiş noktalarını aydınlatmaya ve düzeltmeye çalışmalıyız.

Milli tarihin kesinlikle yazılamayacağını iddia edenler fikrime göre daha çok yanılmaktadır. Bunlar biz henüz Charles Seignobos ve Ernest Lavisse'in yazdığı tarihler derecesinde ilmi eserler meydana getiremeyiz demek istiyorlar. Tarihin olayları kaydetmek demek olmadığı, mana ve tarihi delilleri yanında olayların önemsiz bir yerde olduğunu ardı ardına gelişen olaylar göstermektedir. Şayet vakanüvis tarihlerini andırır bir eser vücuda getirirsek ve buna milli tarih dersek hakikaten gülünç oluruz. Her halde oluşturulması arzu edilen eser, en son ve en ilmi eserlere uygun ve yirminci asırda tarihin manasının gösterdiği yolda olmalıdır. Bu güç olmakla beraber denildiği gibi imkânsız da değildir. Mevcut esaslara az çok uygun bir şekilde oluşturulacak bir eserdeki ufak tefek hatalar eskilerin, insanlık kabahatleri örtmeye layıktır, dediği gibi önemsenmeyecektir. Fakat daha başında itiraza

kalkışılırsa, yapabilme gücünü kendinde görenler geri çekilirler ve eserlerini vücuda getirmekten vazgeçerler. Bundan zarar görecektir vatan ve bu vatanın çocuklarıdır. Onun için itirazları ve özellikle iddiaları işin başında yükseltmemeli, işe girişen kişilerin cesaretini kırmamalıyız. Bundan dolayı biz böylelerini yanıltıcı kişiler olarak addediyoruz.

Denilebilir ki yirminci asır tarih asrıdır. Bu asrı idrak eden devlet ve milletler daima eski tarih iddiasında bulunuyorlar. Hatta içlerinde pek eski ve şerefli tarihi olmayanlar kendilerini herkesçe bilinen milletlerden birine bağlamakta menfaat görüyorlar. Hâlbuki bizim şan ve şerefle dolu bir mazimiz varken layık mıdır ki bunu bilmezlikten gelelim ve tükenmez bir hazine olan tarihimizi ihmal ederek lehimize büyük tesir yapacak olan değerleri perişan bir halde bırakalım. Bu hususta uzun süren lüzumsuz delil ambarlarına lüzum yoktur. Yunanistan ve Yunanlılar hakkında Avrupalıların hayranlıkları hep Eski Yunanlılar meselesi değil midir? Yunanlıların bugün kanlarını tahlil etmek mümkün olsa, ecdat olarak tanıdıkları Eski Yunanlılardan ya hiçbir zerre bulunmaz veya bulunsa da ehemmiyet verilecek derecede görülmez. Bu böyle iken bizim hâlen bu derece lakayt davranmamız nasıl uygun görülebilir?

Osmanlı tarihi, İslam ve Türk tarihinin önemli bir parçasıdır. Kaynağını oradan almış ve onun tesirinde ölümsüz izler meydana getirmiştir. İslam tarihi, özellikle medeniyet görüşü ile mühimdir. Eski umumi tarihler medeni olarak Keldaniler, Süryaniler, Asurlular, Fenikeliler, Medler, Hindliler, Mısırlılar ve Yunanlıları kaydetmektedir. Sonraki araştırmalar neticesinde İslam medeniyetini de bunlara ilave ettiler. Şimdilerde Maveraünnehir havalisinde, Turfan taraflarında yapılan incelemelerle yakında bunlara Türk medeniyetinin de ilave edileceğini anlaşılmıştır.

Medeniyet geniş bir yapıdır. İnsan vahşi yaratılmış olmakla beraber şu gördüğümüz medeni hali zekâ ve yeteneği sayesinde sonradan elde etmiştir. İnsan doğal olarak medenidir dediğimiz zaman, insanın esasında medeni olduğu değil tabiatında medenileşme becerisi bulunduğunu kastediyoruz. Medenileşmenin birçok sebebi vardır. Medeniyetin esasını daima insan zekâsı oluşturur. Seçkin zekâların birbirine katılması buluşları, buluşların çeşitlenmesi de medeniyeti doğurmuştur.

İnsanlar arasında medeniyet yönünden bugün gördüğümüz fark ne tabii ne zaman ve mekân ne de doğuştan gelir. Çünkü öyle olsaydı insanların hiç birinin değişmemesi, Golvalıların bugün şöyle böyle varisi olan Fransızların ilelebet vahşi,

vaktiyle mühim medeniyetlere sahne olan Dicle ve Fırat vadisi halklarının bugün de medeni olması lazım gelirdi. Fakat durum tam aksidir. Bu da evvelkilerim yoğun olarak birbirine karışması ve büyük gayretinden ve sonrakilerin ise bir felakete uğrayıp medeniyetlerini kaybetmelerinden ileri gelmiştir. Eğer tüm insanlık bir kıtada toplanmış ve şimdiki çeşitli diller yerine hepsi bir dili konuşuyor olsaydı, aralarında karışma ve tam bir uzlaşma olup birbirlerini öldürmek gibi haller olmasaydı insanoğlu medenileşme yolunda toplu olarak ilerlemiş olacak ve şimdi gördüğümüz uyuşmazlıklar ortaya çıkmayacaktı. Hâlbuki eski zamanlarda da insanlar arasında çekişmeler olduğu gibi uzak mesafede olup birbirlerinin varlığından bile habersiz olduklarından birinin keşif ve buluşlarından diğerleri haberdar olamamış ve insanlar arasında şimdiki fark ortaya çıkmıştır. İslam medeniyeti sonradan yok olmaya yüz tutmuş ve bugün gözlerimizi kamaştıran Avrupa medeniyeti o makama geçmişse de, bir medeniyet oluşturmuş ve damarlarında geçmişin kalıntıları olan bir kavmin küçük bir gayretle eski mevkiini kazanacağına şüphe yoktur. Türk tarihi ile münasebetimiz olmadığını iddia etmek de doğru ve tarihi gerçeklere uygun değildir. Özellikle de eskilik noktasında ilaveler yapmaya gerek yoktur. Gerçi Türk tarihi fazla karışıktır. Yalnız unutulmamalıdır ki ilkçağ ve ortaçağ milletlerinden hiç birisi bundan kendisini kurtaramamış, bu sıkıntıya düşmüştür. Bu durum dönemin genel anlayışı ile ilgilidir. Yukarıda ki fikrimizle çelişmemek için insanların vahşilikten medeniyete geçtiklerini ve geride kalan her günün vahşi halden ileriye doğru gidilen her anın ise medeniyetten sayılması gerektiğini bir kere daha tekrar etmek gerekir. Tarihin o sayfaları okundukça o zamanı ve dönemin anlayışı hesaba katılmalıdır. Yoksa o bahisleri yirminci asrın kanaatleri ile okur ve mukayeseye kalkarsak yanlış düşer, her kavim ve milleti çekiştirme hakkını kendimizde buluruz. Hâlbuki tarihin birinci vazifesi tarafsızlıktır.

Esas bu derece sağlam, teşkilatı tamamen adalet üzere olan Osmanlı Devleti'nin yedi asırlık tarihi hakikaten gurur duyulacak şeylerle doludur. Şanlı şerefli menkibelere tesadüf edildiği gibi hemen her sayfada medeniyet eserlerine rast gelinir. Hele içlerinde bazı mühimleri vardır ki okurken şeref duymamak mümkün olmaz. Fatih'in karadan gemi yürütmesi, Sokollu'nun altı ay zarfında iki yüz gemi vücuda getirmesi, Barbaros ve Turgut'un bütün dünya donanmalarına meydan okuması, Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije muhasarası, bütün bunlar binleri geçen şan

ve zaferlerin bir kısmını teşkil eder. Savaşlarda ferdi olarak gösterilmiş kahramanlıkları saymak istersek o vakit milyonlara çıkmak gerekir. Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Fakat bu asır daha ziyade medeniyet eserleri istiyor değil mi? Bunlar da tarihimizde bol miktarda vardır. Yalnız onları bulmak, çıkarmak ve göstermek gayreti bizlerde yoktur. Gökyüzüne doğru yükselen zarif minarelerle hoş kubbelerle örtülü camilerimiz, birer sanat abidesi olan çeşmelerimiz, hanlarımız, hamamlarımız bizim mimarimizin ulaştığı dereceyi gösteren örneklerdir. Ülkenin çeşitli yerlerinde gidiş gelişi kolaylaşmak için inşa edilen büyük köprüleri görenler, sanatın en güzel örneklerini vücuda getirdiğimizi tasdik ederler. Hattatlarımızın yaptığı eserler ve güzel sanatlardan sayılan tezhipler insanı hayrete düşürecek kadar güzeldir.

Kemâl Paşa-zâde, Ebû Suûd Efendi, Kınalı-zâde Alî Efendi, Kâtib Çelebi gibi ulemamız, Evliya Çelebi gibi seyyahlarımıza gelince bunlar birer fert değil adeta birer dünyadır. Ancak ne yazık ki henüz yeteri kadar üzerlerinde çalışma yapılmamış ve büyüklükleri dünyaya tanıtılamamıştır.

Tarihimizin iki şerefli ve faziletli karakteri mevcuttur. Sadece bunlar olup başka hiçbir şey olmasaydı bu bile yeterli olurdu:

1) Avrupa'nın, birçok keşmekeş, savaş ve katliamlardan sonra kabul etmek üzere olduğu demokratiğin açık bir şekilde bulunması.

2) Tabi milletlerinin dinlerinin her türlü saldırıya karşı muhafaza edilişi. Burada örneklerle göstermeye fayda görmediğimiz öyle faziletli tarihlerimiz vardır ki bunları bulmak, meydana çıkarmak, bilmeyenlere, bilmek istemeyenlere göstermek bizim için farzdır. Başka ne diyelim!

Tarihimizi Öğrenmeli ve Öğretmeliyiz (Çeviriyazı)

Tarih vekayi-i güzeştenin bir mirât-ı meclâsıdır. Orada ebnâ-yı âdemin hüsn-i idare yüzünden mazhar olduğu saadet, sû-i idare cihetinden uğradığı felaket pek ayân bir surette görülür. Bunun içindir ki hemen herkeste tarih okumak merakı günden güne tezâyüd ediyor. Ancak müstebidd idareler geçmiş zamanlara ve o zamanların ahvâl ve hadisâtına taht-ı kahırlarında bulundurdukları halkın vukuf hâsıl etmelerini arzu itmedikleri için okunmasını, okutmasını istemedikleri ulûmun birisi de tarihtir. İşte bu sebeple bizde tarih okunmuyor, okutulmuyordu. Vakta ki şems-i münîr-i hürriyet mülkûn afâk-ı garbîsinden sâha-pervez-i tulû oldu, herkeste tarih okumak ve yazmak hevesi de uyandı. Gazeteler, mecmûalar muttasıl tarihimizden, onun sahâif-i müşâşâsından bahsediyor, vakit vakit kitaplar da neşr olunuyordu. Fakat itiraf zaruretinde bulunuyoruz, bu sa'ylar hakkıyla müsmir olamadı ve yazılan makalelerden, bastırılan kitaplardan pek azı felsefe-i tarihin ruh ve manasına muvafık düştü. Sonra harplerin birbirini takip etmesi gibi gavâil în ü ân her şeyde olduğu vechle bu sahada da sükûtı istilzâm etti, maa-hazâ şâyân-ı şükrandır ki son zamanlarda yine böyle bir merak uyandı. Halen iki şey mevzu-ı bahs oluyor: Hazine-i evrak⁴ teşkili, millî tarih yazılması. Bunların ikisi de mühimdir, Tarih Encümeni'nin⁵ teşekkülünü müteakip çıkarılan mecmûanın⁶ daha birinci numrosunda reîs-i muhteremin⁷ yazdıkları makalede hazine-i evrak teşkili, evrak-ı mevcudenin tasnifi meselesi mevzu-ı bahs edilmişti, orada evrakın bir kısmının celb edildiği, ötekilerin de tasnifi için âdemler nasb olunduğu yazılmıştı. Aradan seneler geçti, ortada bir şey yok. Anladığımızı göre evrak hâl-ı sâbıkını muhafaza etmekte, hâsıl olan faide ise pek ehemmiyetsiz bulunmaktadır. Gerçi bu iş kolay değildir. Evvela paraya, bir parça çokça paraya, saniyen erbab-ı ihtisasa lüzum vardır. Zamanımızda vücuda getirilecek

⁴ Osmanlılar zamanında arşivin karşılığı olarak "hazine-i evrak" tabiri kullanılıyordu. Tarihi değeri olan kâğıt vesikalar, saray hazine-i evrakında saklanırdı. Yine devlete ait işlenmiş defterler de burada tutulurdu. İlk defa hazine-i evrakı müstakil daire haline getiren Mustafa Reşit Paşa'dır. Tanzimat'ın ilanından sonra Bâbıalî'nin bahçesinde kurulan hazine-i evrak binasına sarayda ve devlet dairelerinde bulunan tarihi değeri olan evrak nakledildi (Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi*, Güven Matbaası, Ankara 1971, s. 94).

⁵ Bahsedilen encümen Tarih-i Osmanî Encümeni olup 1909 yılında Sultan V. Mehmed Reşad'ın talimatı ile kurulmuştur (Mehmet Demiryürek, "Tarih-i Osmanî Encümeni ve Mehmet Fuat Köprülü", Karadeniz Araştırmaları, Kış 2013, S. 36, s. 120-122).

⁶ Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından çıkarılan Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası.

⁷ Burada bahsi geçen kişi Tarih-i Osmanî Encümeni reisi ve aynı zamanda son Osmanlı vakanüvisi olan Abdurrahman Şeref Efendi'dir. Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda yayınlanan Evrak-ı Atîka ve Vesâik-i Tarihîyemiz adlı makalesinde, arşivlerin tarihçilik için önemine işaret ettikten sonra ülkemizde remi evrakın içinde bulunduğu perişan hali anlatmıştır (Abdurrahman Şeref, "Evrak-ı Atîka ve Vesâik-i Tarihiyyemiz", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Cüz: 1, 1 Nisan 1326, s. 9-19.).

hazine-i evrak hiçbir zaman memleketimizde şimdiye kadar gördüğümüz evrak mahzenleri şeklinde olamaz, kütüphanelerimizin vaziyetinde de bulunamaz. Çünkü oralarda evrak muhafaza edilmekten çok evrak, bilakis mahv ve harabiye ise pek yakındır. Nitekim bakımsızlık yüzünden şimdiye kadar ne mühim vesaikimiz rutubetin acı tesiri, güvelerin dendân-ı müdhişi altında mahv olup gitti. Bundan böyle de eski hâlde ısrar itmek ve bâ-husûs yapılacak binayı ve onun usul-i idaresini şimdikilere uydurmaya kalkışmak yirminci asırla istihzâ eylemek demek olur. Buna ne encümenin ve ne de alakadar olan devâir-i resmiyyenin kâil olamayacağına emin bulunuyoruz. Medeni hükûmetlerin hepsi hazine-i evrak vücuda getirmişler ve bu daireyi tam manasıyla bir hazine haline koymuşlardır. Artık bizce yapılacak şey onları tedkik etmek, bedâyi-i fenniyyenin bir timsâl-i müşahhası olanı ve maksada da en ziyade takarrüb etmiş bulunanı intihâb ile bir nazîrini hemen vücuda getirmek olmalıdır. Birçok husûsât-ı nâfiaya ibtidâr edercesine paralar sarf iden hükümetin bunun için de lazım gelen tahsîsâtı hatta fazlasıyla vereceğine mutmainiz. Erbab-ı ihtisasa gelince hamd olsun bizde bu hususta ihtisas sahibi zevat da vardır. Yalnız öylelerini aramak, bulduktan sonra kendilerinden hakiki bir istifade teminine çalışmak lazım gelir. Şunu bilmeliyiz ki bu gibi işleri deruhde edeceklerin âher bir meşgaleleri olmamak gerektir. İlave-i hizmet olarak böyle bir iş tahmil olunacak zevattan istifade ise adîm'ü-l imkândır. İtikadımca bidâyet-i teşkilde pek çok şey intizarında bulunduğumuz elân o ümîdde sâbit-kadem olduğumuz tarih encümenin kendisinden beklenen hizmetin azamîsini görememesini, her birerleri pek muhterem ve pek çok muktedir olan o zevatın iktidarsızlıklarında değil, münhasıran bu işle iştigâl etmemelerinde aranılmalıdır. Azâ-yı muhteremenin çoğu müz'ic ve müt'ib birer vazifenin sahibidirler, gündüzleri -ta'bîr-i âmiyânesiyle- başlarını bile kaşıyamayan ve hatta evlerine bile gece iş alan bu zevattan öyle bir hizmet beklemek bittabi abes olur. Binâenaleyh hazine-i evrak işinde de böyle bir sukût-ı hayâle uğramak istemezsek birinci derecede ehlini aramak, derece-i saniyede de münhasıran bu işle meşgul kılmalıyız.

Millî tarihin yazılıp yazılamaması keyfiyetinde müddeîlerin öteden beri şâibedâr olduğumuz ifrât ve tefrîtin burada da zebûnu olduklarını görüyoruz. Yazılabildiğini iddia idenler makam-ı isbâtta serd eyledikleri efkâr ve mütâlaât ile işin o dereceye gelmediğini zımnen itiraf etmiş oluyorlar. Çünkü sekiz on kısma ayırdıkları vesaike dair olan izahatı mazi ve hâlden ziyade istikbâle müftekır görüyoruz. Saniyen tekmil ile pek de kabil-i telif göremiyoruz. İnkâr idemeyiz ki Avrupalılar usule iyice

vukufı sayesinde her şeyi bizden iyi görüyorlar, vesaikin cem ve telfiki keyfiyetini de pekiyi beceriyorlar. Bunun için esasen vatani olmayan ilmî ve âsâr-i ilmiyyeyi nerede bulursak almaya çalışalım ve buna karşı istignâli bir sûret değil iltifâtkâr bir vaziyet alalım. Emin olabiliriz ki bundan zararımızdan ziyade kârımız olur. Bâ-husus Fransızlar (ve) İtalyanlarla münâsebâtımız pek eskidir.

Gerek bunlara ve gerek ibtidâdan intihâya kadar temasta bulunduğumuz Avusturya ve Macarlılarda ve onların hazain-i evrakında bize ait pek çok vesaik mevcuttur. Onları arayıp bulmak tarihimizin karanlık sahifelerini aydınlatmak için pek lâzımdır. Geçende Macarlılara ait olarak neşr olunan vesaik ne mühim bir zehabı tashih etti. O sayede şimdiye kadar Macaristan'da zulümden başka bir şey yapmadıkları zannolunan valilerin hüsn-i idaresi tebeyyün eyledi. Demek oluyor ki bu vesaik elde edilmese veyahut görüldükten sonra gizli tutulmuş olsa Osmanlıların oradaki idaresi ilâ-nihâye tahrîbkâr ve zâlimâne bilinecek, şimdi anlaşıldığı gibi rahm ve şefkate müstenid ve tebaa hukukunun tamâmî-i mahfûziyyetini kâfil bir idare-i âdile olduğu anlaşılacaktır. Diğer yerlerde bulacak ve ortaya konulacak vesaik kim bilir daha ne kadar yanlışlıkları tashihe ve lehimizde ne türlü hükümler verilmeğe yarar. Bunun için bir taraftan kendi vesaikimizin bundan sonra olsun tahripten vikayesini temin ederken diğer taraftan milel-i muhtelif evrak-ı hazinelerinde, hususi ve resmi diğer zevat yedlerinde bulunan evrak ve âsârın celb ve cemini temin etmeli, bu sayede tarihimizin muzlim kalan yahut yanlış hükümlerle neticelenmiş bulunan noktalarını tenvir ve tashihe çalışmalıyız.

Millî tarihin katiyyen yazılamayacağı iddiasıyla ortaya çıkan taraf-ı diğer fikrimizce daha muhtîdir. Gerçi bu kısım müddeiler biz henüz Seynobos'un,⁸ Ernest Lavis'in⁹ vücuda getirdikleri tarihler derecesinde mâhiyyet-i ilmiyyeyi haiz bir eser vücuda getiremeyiz demek istiyorlar. Tarihin zabt-ı vekayi demek olmadığı ve mana ve medlûl-i tarih yanında vekayi pek ehemmiyetsiz bir mevki bulunduğuşu zamanda silsile-i vakayii gösterir, mütedâvil vakanüvis tarihlerini andırır bir eser vücuda getirirsek ve bunun unvanına da millî tarih dersek hakikaten gülünç oluruz. Her halde vücuda getirilmesi arzu olunan eser en son ve en ilmi eserlere muvafık olmalı ve yirminci asırda manâ-yı tarihin delâlet eylediğiyolda ve bir şekl-i nevinde vücut bulmalıdır. Bu hakikaten güçtür, fakat denildiğiy gibi imkânsız değildir. Esasât-ı hazıraya az çok tevafuk etmek şartıyla vücuda getirilecek bir eserdeki ufak tefek

⁸ Fransız tarihçi Charles Seignobos (1854-1942)

⁹ Fransız tarihçi Ernest Lavis (1842-1922)

hatalar eskilerin dedikleri gibi mürüvvet hata-pûşâneye layıktır. Fakat ibtidâdan itiraza kalkışılırsa yapabilmek iktidarını kendinde görenler tabîi tevahhuş ederler ve maksatlarını fiile çıkarmaktan sarf-ı nazar eylerler. Bundan ise zarar görecektir vatan ve ebnâ-yı vatandır. Onun için itirâzâtı ve ale'l-husûs müddeiyâtı evvelden yükseltmemeli, erbabının cüretini böylelikle kesretmemeliyiz. İşte bundan dolayıdır ki biz böylelerini muhtî add ediyoruz.

Yirminci asır denilebilir ki tarih asrıdır. Bu asrı idrak eden devlet ve milletler daima bir kıdem-i tarihî iddiasında bulunuyorlar. Hatta içlerinde kadim ve kîdemi nisbetinde de şerefli bir tarihi olmayanlar kendilerini milî-i marufeden birine nisbet etmekte bile menfaat görüyorlar. Hâlbuki bizim pür-şân ve şeref bir mazîmiz varken layık mıdır ki bundan tegâfûl edelim ve kenz-i lâ-yüfnâ-yı tarihimizi ihmal ile lehimizde büyük bir tesir yapması pek tabii olan o hazaini eski hâl-i perişânîsinde bırakalım. Bu bâbda uzun süren delâil-i zâide taharrîsine lüzum yoktur. Yunanistan ve Yunanîler hakkında Avrupalıların hayırhâhlıkları hep eski Yunanîlik meselesi değil midir? O Yunanîler ki bugün kanları tahlil edilmek lazım gelse ecdâd tanıdıkları eski Yunanîlerden ya hiçbir zerre bulunmaz ve yahut bulunsa da ehemmiyet verilecek bir râdde görülmez. Bu böyle iken bizim hâlâ bu derece lâkayd davranmamız nasıl tecviz olunabilir?

Tarih-i Osmânî, İslâm ve Türk tarihinin bir zeyli, fakat bir zeyli-i mütekemmilidir. Cüzûrını oradan almış zaman ve bilhassa muhitin taht-ı tesirinde olarak tarihinde lâ-yemût izler husûle getirmiştir. İslâm tarihi bilhassa medeniyet nokta-i nazarından pek mühimdir. Eski tarih-i umûmîler medeni millet olmak üzere Keldânîler, Siryânîler, Asûrîler, Finikeliler, Midyalılar, Hindîler, Mısırîler, Yunanîleri kayd ediyordu. Sonrakiler tedkikat-ı devrâdevrin nazarlarda tecelli iden bariz alâmâtı esas ittihaz ederek İslâmları ilave ettiler. Şimdikiler de Maverâünnehr havalisinde, Turfan taraflarında yaptıkları tedkikat ile yakında bir Türk medeniyeti kayd olacağını anlatmış oldular.

Medeniyet arzî bir hâldir. İnsan vahşi yaratılmış, şu gördüğümüz hâl-i medeniyi zekâ ve dirayeti sayesinde bilâhire iktisâb eylemiştir. İnsan medeni bittabiidir dediğimiz zaman insanın hadd-i zâtında medeni olduğu değil tab'ında temeddün edebilmek istidâdı bulunduğunu murâd etmiş oluyoruz. Esbâb-ı temeddün ise müteaddid ve muhtelifdir. Medeniyetin esasını daima zekâ-yı beşer teşkil eder. Mümtâz zekâların telâhukı bir kısm-ı ihtirââtı, ihtirââtın tenevvüü de medeniyeti tevlîd eylemiştir.

İnsanlar arasında medeniyet itibariyle bu gün gördüğümüz fark ise ne tabîi ve hulkî ve ne de mekân ve zaman mukteziyâtıdır. Çünkü öyle olsaydı insanların hiç birinin temdîd etmemesi, Golvalıların bugün şöyle böyle varisi olan Fransızların ilelebet vahşi, Dicle ve Fırat vadisi vaktiyle mühim medeniyetlere şahit olduğu için ora sükkânının bu gün de medeni olması lâzım gelirdi. Hâlbuki emr ber-akisdır. Ve bu da evvelkilerin kesret-i ihtilât ve fart-ı gayretinden ve sonrakilerin ise bir dâhiyeye uğrayıp medeniyetlerini gaib eylemelerinden ileri gelmiştir. Eğer nev'-i beşerin kâffesi bir kıtada toplanmış ve şimdiki muhtelif elsine yerine cümlesi bir lisan mütekellim bulunmuş olsaydı, beyinlerinde ihtilât ve itilaf-ı tâmmda bulunarak birbirlerini öldürmek gibi hâller vuku bulmasaydı ebnâ-yı beşer tarîk-i temeddünde cümleten ve birden ilerlemiş olacak ve hâlen gördüğümüz ihtilaf da o zaman katiiyen zuhur etmeyecekti. Hâlbuki eski zamanlarda da insanlar beyninde münâferet bulunduğu gibi yekdîgerinden uzak mesafede olanlar birbirlerinin vücudundan bile bî-haber buldukları cihetle birinin keşfiyât ve ihtirââtından, daha doğrusu âsâr-ı medeniyesinden diğeri haberdar olamamış, insanlar beyninde şimdiki fark ve tefâvüt hâsil olmuştur. Medeniyet-i İslâmiyye gerçi bilâhire zevale yüz tuttu ve bugün gözlerimizi kamaştıran Avrupa medeniyeti o makama kaim olduysa da, esasen bir medeniyeti ahrâr eylemiş ve damarlarında evkatın bakiyyesi kalmış olan bir kavmin cüz'i bir gayretiyle eski mevki-i aliyyül-âlini ihrâz edeceğinden şüphe edilmiyor. Türk tarihi ile münâsebâtımız olmadığını iddia eylemek de doğru ve hakayık-ı tarihiyeye muvafık olmasa ve bilhassa kıdem noktasında tervic edilmese gerektir. Gerçi Türk tarihi bir parça fazla karışıktır. Yalnız düşünmelidir ki kurûn-i ûlâ ve vustâ milletlerinin hiç biri bu şâibeden kendini kurtaramamış, ekseriyet-i azîmesi ise bu girîve düşmüştür. Sebebi esasen o zaman insanların fazla dürüştd olduklarında değil zamanın telâkki-i umûmîsi o surette bulunduğuyedir. Yukarıdaki fikrimizi tekzîb etmemiş olmak için insanların vahşiyetten medeniyete geçtiklerini ve arkada kalan her günün hâl-i vahşetten ileriye doğru kat' ettiğimiz her anın ise medeniyetten madûd bulunduğunu bir kerre daha tekrar etmek mecburiyetinde bulunduk. Doğrusu aranılırsa tarihin o gibi sahîfeleri okundukça o zamanı ve o vakitki tarz-ı telâkkiyi düşünmeli, muvakkaten şimdiki efkâr ve telâkkiiyâtdan tecerrüd eylemelidir. Yoksa o bahisleri yirminci asrın kanâatleriyle okur ve mukayeseye de kalkarsak doğru bir iş işlememiş, her kavim ve milleti muâheze etmek zarûretini kendimiz için bi'l-iltizâm düstûr-i hareket ittihâz eylemiş oluruz. Hâlbuki tarihin en birinci vazifesi bî-tarafıktır.

Esâs bu derece sağlam, teşekkülü de tamamen adl ve hakka mukarin olan Osmanlı Devletinin yedi asırlık tarihi hakikaten maâlîyâtla mâlîdir. Şanlı şerefli menkabelere câbecâ tesadüf olduğu gibi hemen her sahîfede âsâr-ı medeniyeye de rast gelinir. Hele içlerinde bazı mühimleri vardır ki okurken şeref duymamak mümkün olmaz. Fatih'in karadan gemi yürütmesi, Sokollu'nun altı ay zarfında iki yüz gemi vücuda getirmesi, Barbaros ve Turgud'un bütün dünya donanmalarına meydan okuması, Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije muhasarası, bütün bunlar binlere baliğ olan sahâif-i şan ve zaferin ancak bir kısmını teşkil eder, harplerde fert itibariyle gösterilmiş bulunan kahramanlıkları saymak istersek o vakit binleri geçmek milyonlara çıkmak lazım gelir. Bunlar bâis-i ıftihar şeylerdir. Fakat bu asır en ziyade asâr-ı medeniyeye istiyor değil mi? Bunlar da tarihimizde mebzûl denecek kadar çoktur. Yalnız onları bulmak, çıkarmak, teşhir itmek gayreti bizlerde yok! Semâya doğru i'tilâ itmiş olan zarif ince minareler ile câmilerimiz lâtif bir sakafı örtülmüş, birer abide-i sanat mahiyetinde bulunmuş olan çeşmelerimiz, hanlarımız, hamamlarımız bizde mimarının derece-i terakkisini gösteren bir parlak ve gayr-i kabil-i tekzîb misalleridir. Ötede beride mülkün nıkat-ı muhtelifesinde mürûr ve ubûrı teshil için inşa ettirilen ne cesim ne mühim köprüler vardır. Bunları görenler bu medeni sanatın bizde ne nezih numuneler vücuda getirdiğine tasdikte tereddüt etmiyorlar. Bize mahsus ve menâbi-i nefiseden madûd olan hattatlıkta ne eserler vücuda getirilmiştir. El ile yapıldığına, yine sanayi-i nefiseden sayılan etraflarındaki tezhiplerin adı birer fırça ile vücuda getirilmiş bulunduğu insanın inanmayacağı gelir ve böyle bir tablonun karşısında vakfegîr-i tevakkuf, daha doğrusu hayret olmamak insan için kabil olamıyor. Ya çimenlikteki ibdâlarımız! Çimenliğe ait öyle şat eserlerimiz vardır ki en müşkülpesentler bile bunları beğeniyorlar ve onları vücuda getiren erbab-ı sanata takdirler bezl ediyorlar. Topkapı Saray-ı Hümâyûnunda, muhtelif türbelerde, bilhassa Rüstem Paşa ve Sokollu Câmilerinde öyle nefisleri var ki!

Pâdişâhân-ı izâmın inzar-ı takdirini celb etmiş, içlerinde üstâdlık mertebesine irtifâ edenleri bile görülmüş olan musikimiz hususiyetiyle beraberine büyük bir terakki göstermez, sanayii-i nefisenin bizde de revaçta olduğunu ispat eylemez mi?

Kemâl Paşa-zâde, Ebssuûd Efendi, Kınalı-zâde Alî Efendi, Kâtib Çelebi gibi ulemamız, Evliya Çelebi gibi seyyahlarımıza gelince, bunlar birer fert değil adeta birer âlemdir. Teessüf olunur ki henüz layıkıyla tetebbu edilememiş, büyüklükleri âleme gösterilememiştir.

Tarihimizin iki şerefli ve faziletli meziyeti mevcuttur ki başka hiçbir şey olmayıp da yalnız bunlar bulunmuş olsa yine kâfidir:

1) Avrupa'nın birçok keşmekeşlerinden, harp ve kıtallerden sonra kabul etmek üzere olduğu demokratiğin pek vazih bir surette bulunuşu.

2) Milel-i tâbia edyânının her türlü tecavülden masun kılınarak muhafaza edilişi. Burada emsile ile göstermekte bir faide görmediğimiz öyle fezâil-i tarihiyemiz vardır ki bunları bulmak, meydana çıkarmak, bilmeyenlere, bilmek istemeyenlere göstermek bizim için farzdır, akdem-i ferâizdir. Başka ne diyelim!

Mehmed ZEKİ

ادبیات عمومیة مجموعہ سی

مختلق سیاسی ، ادبی ، علمی غزتہ در

نومرو : - ۸۳
۳۱ اکتوس ۱۹۱۸

تاریخ تاسیسی
ضوہ محرم ۱۳۳۵

مشرحات

- ۱ - وراثت سلطنت جلال نوری
- ۲ - نوزاد نیکار خانم
- ۳ - ترم م . رشیدی
- ۴ - غزل جناب محی الدین
- ۵ - عمومی و ابدی حیات عبدالقیاس توفیق
- ۶ - تاریخچیزی اوکرنلی و اوکرنلی محمد ذکی

محل ادارہ سی : باب عالی جلدہ منندہ ۷۱ نومرو لو دائرۃ مخصوصہ در .
تلفون نومرو سی : استانبول ۱۷۸۵

بر نسخہ ۳ فروشد
بدل اشترک : سہ لک ۱۰۰ ، آئن آہلی ۷۰ فروشد .

(آئی) طبسی
۱۳۳۴

ملاقات اوله ییله جگاری ؟ حسن ایدلیورمیکه هر شیک اوزرته چوکش امرار بلوطی ایچنده هیچ برشی دورمیور ، بزدن ، بوگونکی درجه علمزدن کبری طوبیلان بک بویوک حقیقتلر اوزاده حال فعالیتده در ، شمه یوقکه بزم ، قدرانمز بلدیکنز درجهده یتیمبور هیجه منجر اولمیور .

فاصلکه ارضمز فضای نامحدودک برجزق ایسه بزم آنک اوزرنده کی موجودیت حاضرده مزده حیات ابدیک بر مرحله ییدر .

ایشته بو بویوک حقیقته طوغری اوجق ایچون بزه علمی نادای هیاتک ترقیاتی شمه ابدیک نام حقیقته وصولزه رهبر اولاجقدر .

یواش یواش ابدی اولوم اتق امیدمزدن طریقلرینی طوبیلایو ، هر کوب ذی حیات عالمک مرکزینی تشکیل ایدن ، اوبعید اجرام ، بزه کوندن کونه قوشی آرتیران شعله امید کوندرمکده ، طبیعتک ذی حیاتلرله ملوکره لده اوفودینی ، حیاتک ابدینی ، روحک بقایی نشیده هی بزم قولالفرمزده رشیلر فصلدامقده در .

صوک

عبد الفیاض توفیق

تاریخچی اوکرملی و اوکرملی یز

تاریخ وقایع گذشته تک برسات مجلاسیدر . اوراده اثنای آدمک حسن اداره بوزندن مظهر اولدینی سادات ، سوء اداره جهنمدن اوفرادینی فلاکت بک عیان برسورنده کوریلیر . بونک ایچوندرکه همان هرکسده تاریخ اوفومق سراق کوندن کونه تزايد ایدیور . آتجق مستبد اداره کچکش زمانلره ، و اوزمالرک احوال و حادثاتنه تحت فیرلنده بولندپردلری خلفک و اوف حاصل ایقلرینی آرزو ایتمکلری ایچون اوفومقنی ، ادفومقنی ایتمکلری هلمک بریسه ده تاریخدر . ایشته بوسیلله بزده تاریخ اوفومقور ، و اوفودلیوردی . و غناکه شمس منیر حریت ، ملک افق غریبندن ساحه روز طلوع اولدی ، هرکسده تاریخ اوفومق و یازمق هومیده اویاندی . غزتلر مجموعه لر متصل تاریخزدن ، اونک صحائف مشتمعه سندن بحث ایدیور ، وقت وقت کتابلرده نشر اولتیوردی . فقط اعتراف ضرورنده بولنیورز ، بوسیلر حقیله منبر اولنمادی ، و یازیلان مقاله لردن ، باصیریلان کتابلردن بک آزی فلسفه تاریخک روح و معنایه موافق دوشدی . صکره حریرک بر برینی

ادبیات عمومی

تعلیم اجتماعی کی غوائل این و آن هر شبیده اولدییی وجهله بر ساحه ده سکونی استلزام ایندی . مع هذا شاید شکراندرکه سوک زمانلرده بیه بویه بر سرق او باندی . حالاً ایکی شی موضوع بحث او ایور : خزینة اوراق تشکیلی ، ملی تاریخ بازلسی ، بولنرک ایکسی ده مهمدر ، تاریخ انجمنک تشکیلی متناوب جیقاریلان مجموعه تک دها بریحی نومرو سنده رئیس محترمک یازدقنلری مقاله ده خزینة اوراق تشکیلی ، اوراق موجوده تک تصنیف مسئله سی موضوع بحث ایدلشدی . اوراده اوراقک بر قسمک جلب ایدلدیکی ، اونه کیلرکده تصنیف ایچون آدملر نصب اولندیی بازلشدی . آرودن سنلر یکدی . اورنده برشی بونی . آکلادیغیزه کوره اوراق حال سابقی محافظه انجمنکده حاصل اولان فائده ایسه بک اهمیت بر بولنقددر . کرچه بو ایش قولای دکلدر . اولان پارچه و بر پارچه چوقچه پارچه ، غالباً ارباب اختصاصه لزوم وارددر . زمانلرده وجوده کثیرله بیک خزینة اوراق هیچ بر زمان مملکتیزده شمدی به قدر کوردیکیز اوراق محزنلری شکلده اوله ماز ، کیشانه لرک وضه بینه ده بولنه ماز . چونکه اورالرده اوراق محافظه ایدلکدن چوق اوراق ، بالعمکس نحو وخرابی ایسه بک بقیندر . نته کیم باقسراق یوزندن شمدی به قدر نه مهم و ناقص رطوبتک آبی تاثیر ، کورولرک دنهال مدعنی آئنده نحو اولوب کتدی . بوندن بولنده اسکی حاله اصرار اتمک و بالخصوص باطله حق بنای و اونک اصول اداره سی شمدی کیلره ایدرمنه قائلشوق بکرمنجی مصرله استهزا ایدمک دیمک اولور . بوکان انجمنک ونه ده علاقه دار اولان دواثر رسبه تک قائل اوله میهنه امین بولنوروز مدنی حکومتلرک هبسی خزینة اوراق وجوده کثیرمشلر ، و بوداثره سی نام مناسبه بر خزینة حاله قوبمشلدر . آلتق بزجه باطله حق شی اولنلری تدقیق اتمک ، بدایع ذیه تک بر مثال مشخصی اولای ، و مقصدده اک زیاده تقرب اتمش بولونای انتخاب ایدلر نظیر شی همان وجوده کتیرمک اولالی در . بر چوق خصوصیات ناطقه استدار ایدرجه سنه پارلر صرف ایند حکومتک بک ایچورده لازم کلن تخصیصاتی حق فضله سیله و برحکمت مطبشر . ارباب اختصاصه کلنجه حد اولسون بزده بو خصوصیه اختصاص صاحبی ذواتده وارددر . بالکیز اولدیلر شی آرامق ، بولنقدن سکره کندیلرندن حقیقی بر استفاده تأمیننه چالشوق لازم کلیر . شوقی بیلدی بزکه بوکی ایشلری درهیده ایدلر جکارک آخر بر مشقه لری اولامق کرکدر . علاوه خدمت اوله لری بویه برایش تمجیل اولنه حق ذواتدن استفاده ایسه عدم الامکاندر . اعتقادیمه بدایت تشکیلده بک چوق شی انتظارنده بولندیغیز الان اوامیدده نانتقدم اولدیغیز تاریخ انجمنک کندیسندن بکله نیلن خدمتک اعظمیسی کورمه مانی ، هر برلری بک محترم بک چوق مقدر اولان او ذواتک اقتدار سز اولرلنده دکل منحصراً بوایشله اشتغال اتمه لرلنده آرا نملی در . اعضای محترمه تک بیونجی مزعج ، و مشب برر وظیفه تک صاحبیدرلر ، کوندوزلری نمیر عامیانه سیله باشلر شی بیله قاشیه مایان ، و حق اولرینه بیله کیجه اینی آلان بو ذواتدن اوله بر خدمت بکاهمک بالطبع هبت اولور . بناء علیه خزینة اوراق ایشنده ده بویه بر سهو خطیاله اوخرامق ایسته مزسه ک بریحی درجه ده اهلی آراملی ، درجه نایه ده ده منحصراً بوایشله مشغول قیلما ی بز .

ملی تاریخک یازیلوب یازیلمامسی کیفیتده مدیبلرک اونه دیری شایه دار اولدیغیز افراط و تقریطک بوراده ، زبونی اولدقنلری کور یوروز . یازیله بیلدیکی ادعا ایدلر مقام آتیانده سرد ایدلکلری افکار

ومطالعات اهل ایشک اودر سه به که، دیکنی صننا اعتراف ایجنس اولیورل . چونکه سکر اولن سه
آیردلیری وناقده دائر اولان ایضاحی ماضی اولاندن زیاده استقباله مقننر کوربیورل . ثاباً تکمیل
وناقده بزده موجود بنی ادعا اهل آثار اجنبیه به مراحته احتیاج اولادی بی بولنده کی اقدانی احتیاط کارانی
اهل بکده قابل تألیف کورده بیورل . انکار ایدمه برکه اوروپالیر اصوله ایجه وولولری ساهسته
هرشینی بکدن ای کوربیورل ، وناقده جمع و تفریق کیفیتی ده بکده ای بجر بیورل . بولنه ایچون
اساساً وطنی اولیان علمی و آثار علمی بی زرده بولورسه ق آلفه چالشم ، وولکا قارش استثنای
برسورت دکل التفانکار بروضیت آلهلم . امین اوله یلرزه که بوندن ضیر مردن زیاده کار بیورلور .
بسنوس فرانسزل ایشایلرله مناسبتر بکده اسکیدر .

کریک بولرله وکریک ابتدادن انهابه قدر تماسده بولندیمیز آوستریا و مجاریلرله ، واولرک
خرابن اوراننده بزه حائده بک چوق و ثانی موجوددر . اولری آرابوب بولنی تاریخچیک فراسکی
صحبته لرینی آیدینلانی ایچون بک لازمدر . یکنده مجاریلرله حائده اولرینی لدر اولان وناقده نه مهم
بزه ای تصحیح ابتد . اوسابهده شمعی به قدر مجارستانده قالیدن باشه بولنده اولرینی ظن اولان
والیرک حسن اداره سی تبیین ایلدی ، دیک ایلورکه بولغانی الهه ایدله . و یاخود کورولدکن
سکره کبرلی طولمش اولسه هئاناییرک اورادم کی اداره سی الیهابه نخریکار و طالمانه یکنه بک شمعی
آکلاشلدی کی رحیم و شفقت مستند ، ونبه حنونک غامی محفوظین کافل براداره عادل اولدی
اکلاشله میه جقدی . دیگر برلده بولدی ، واورنه بونیه حقیق وناقده کبریلر ده نه قدر یا کلاشلدی
تصحیح واهمزده نه درلو حکملر ویرلکه یازار . بولنه ایچون بر طرفدن کندی وناقده بک بوندن
سکره اولسون نخریدن وقایع سی تأمین ایدرکن دیگر طرفدن ملل مختلفه اوراق خرنه لرینده ، خصوصاً
وزمی دیگر ذوات بذرینده بولان اوراق و آثارک جب وجمعی تأمین اعلی ، بوسابهده تاریخچیک
مظلم قالان ، یاخود یا کلاش حکملرله نتیجه لشم بولان نقطه لرینی نویر و تصحیحه چالشمی تر .

ملی تاریخک قطعاً یازلمه به حقی اداسیله اورته به بیجان طرف دیگر ایسه فکر مزجه ده
مخطیبر کرچه بوقسم مدعیلر بز هنوز سه بنوبوسک ، آرنت لایسک وجوده کتیردکری تاریخچولر
دزجه سنده ماهبت علمی بی حائز برار وجوده کتیره مز دیک ایسته بیورل . تاریخک ضبط وقایع
دیک اولمادی بی ، و معنا ومدلول تاریخ یاننده وقایع بک اهمیتیز بر موقعی بولندی شوزمانده سلسله
وقایع کوسترر ، و متداول وقعه نویس تاریخچلرینی اکتیرر برار وجوده کتیررسه ک بولنه عنواننده
ملی تاریخ دیرسه ک حقیقه کولونج اولورل . هر حالده وجوده کتیرلمی ارزو اولان اثر ایشک
واک علمی اثرله موفق اولی ، ویکرمینی عصرده معنای تاریخک دلالت ایلدیکی بولنده ویر شکل
بولنده وجود بولالدر . بوحقیقه کوچدر ، فقط دیلدیکی کی امکالیز دکلدر . اساسات حاضر به
آز جوق توافق ایشک شرطیله وجوده کتیرله بک برارده کی اوفق نکل خطالر اسکیرک دیکری
کی مهوت خطا بوشانه به لاجدر . فقط ابتدادن اعتراضه قالیشیلرسه یا بیله بک اتداری کیننده
کورده لمر طبیعی توحش ایدرلر ، و مقصد لرینی فله چیه ارمقدن صرف نظر ایلرلر . بوندن ایسه ضرر
کورده بک وطن وایندی وطندر . اولنه ایچون اعتراضی وعلی الحصوص مدعیان اولدن برکسته ، ملی ،

اربابك جراتی بوبله لكه كسر اجتماعی بر. البته بولدن طولا بیدر كه بزوبله لرخی مغلطی عدا بدیورز.

یگر منجی مصر دنیله بیلر كه تاریخ عصر بیدر . بو عصری ادراك ایدن دولت و ملنظر دائما بر قدم تاریخچی ادعا سنده بولن بولر . حتی ایچلر نده قدیم و قدسی استندده شرفی بر تاریخچی اولمایا گنشدیلرخی ملل معروفه دن برینه نسبت اتمکده بیله منفعت کوردیلر . حالبوکه بزم یرشان و شرف برماضیم وارکن لایقیدر كه بولدن تفاهل ایدلم ، و کتر لایقنای تاریخچی امال ابله امزده بویوک بر تاثیر یامسی بیط طبیعی اولان اوخزائی حالا اسکی حال بریتا یسنده برانلم . بوبلده اوزون سورن ، دلایل زانده تخریسه لزوم بوقدر . بوناستان و بوناییلر سفنده آورو و پالیرك خیر حواهلرلی هب اسکی بونایك مشکلی دکلیبر ؟ او بوناییلر كه بوکون قانلی تحویل ایدنك لازم کسه اجداد طانیدقلمی اسکی بوناییلردن یا هیچ رذره بولونماز ، یا خود بولونسه ده اهمیت و بر بله بک برزاده کورماز . بوبله ایکن بزم حالا بود چه لایق طورمان اصل تجویز اوانه بیلر ؟

تاریخ عنای اسلام و ترک تاریخك بر ذیلی ، فقط بر ذیل منکلی در . جذوری اورادن آلمش زمان و بالخاصه محیطك تحت تاثیرنده اوله رق تاریخنده لایموت ایزلر حسره کتیر مشدر . اسلام تاریخچی بالخاصه مدینت نقطه نظرندن بک مهمدر . اسکی تاریخ عمومیلم مدنی ملت اولوق اوزره کلدانیلر ، سیریانیلر ، آنوریلر ، فینکلر ، میندیلر ، هندیلر ، مصریلر ، بوناییلر قید ایدیوردی . مسکرمه کیلر تدقیقات دورادورک نظرلده تجلی ایدن بارز علاماتی اساس انخاذا بیدرک اسلاملی ملاوه اشدیلر . شه دیکلر ده ماوراءالنهر حوالیسنده ، طورقان طرفلر نده بایدلرلی تدقیقات ابله بشینده بر نورک مدینتی اید اوله جفتی اسکلتمش اولدیلر .

مدینت هرشی بر حالدیر . انسان و حتی بر ادلمش ، شو کوردیکمز حال مدنی بوی ذکا و درایتی سایه سنده بالآخره اکتساب ابله مشدر . انسان مدنی بالطبع دیدیکمز زمان اسلک حد ذاتنده مدنی اولدیفنی دکل طبیعده تمدن اید بیلنك استعدادی بولن دیفنی مهاده اتمش اول بوزر . اسباب تمدن ایسه متعدد و مختلفدر . مدینتک اساسی دائما ذکای بشر تشکیل ایدر . ممتاز ذکالک تلاحق بر قدم اختراعاتی ، اختراعاتک تنوعی ده مدینتی تولید ابله مشدر .

اسالیر آرمسنده ، مدینت اعتبار ببله بوکون کوردیکمز فرق ایسه طبیعی و خلقی و عده مکان وزمان مقتضاییدر . چونکه اوله اولسه بیدی انسانلرک هیچ برینک عمید اجتماعی ، غولوالیرك بوکون شوبله بوبله وارنی اولان فرانسزلرک الی لایق و حتی ، دجله و فرات وادیسی وقتیله مهم مدینتله شاهد اولدیفنی ایچون اورا سکانک بوکورده مدنی اولسی لازم کلیردی . حال بوکه امر برعکسدر . بوده اولکیلرک کثرت اختلاط و فرط غیرتمدن و مسکرمه کیلرک ایسه بر دایه به اوهرابوب مدینت لری غائب ابله ملرندن ایلری کلشدر . اگر نوع بشرک کافه سی بر نقطه ده طویلتمش ، و شمیدیک مختلف السنه برینه جمعی بر انسان شکام برلمش اولسه بیدی ، بیلر نده اختلاط و ائتلاف نامده بولنورق بر لرخی اولدیرمک کی حالر وقوع بولسه بیدی انهای بشر طریق تمدن جهل و بردن ابلر بله مش اوله جتی .

و حالاً کوردیکمز اختلاف ده اوزمان قطعاً ظهور اجماعی حکمی، حال بوکه اسکی زمانلر دهه انسالر بیننده منافرت بولندی کی یکدیگرندن اوزاق مسافه ده اولانلر بربرلنک وجودندن بیله بی خبر بولندقلری جهته برینک کشفیات و احتراظانندن ده طوغریسی آثار مدینه سندن دیکری خبردار اولسامش ، انسالر بیننده شدیدی فرق و تفاوت حاصل اولمشدر. مدنیت اسلامییه کریه بالاخره زواله بورطوندی و بوکون کوزلر سزی قاشدیران اوروپا مدنیق اومقامه قائم اولدیه ده اساساً برمدنیق احراز ایلدیمش، وطنلرینده اوقانک بقیمه سی قالمش اولان بر قومک جزق بر غیرتیه اسکی موقع علی العالی احراز ایلدیه کئنده شبه ایلدیه بور. تورک تاریخی ایلدیه مناسبتر اولمادیقی ادعا ایلدیه طوغری، و حقایق تاریخییه موافق اولسه ، وبالخاصه قدم نعلهمسندک ترویج ایلدیه مسه کرکدر . کریه تورک تاریخی بر اریه فضله قاریشیدر . یالکز دوشوغلی درکه قرون اولی و وسطی منلرینک هیچ بری بوشا شه دن کندیقی قورناره مامش ، اکثریت عظیمه سی ایسه بو کریه ده دوشمشدر . سبی اساساً اوزمان انسالرینک فضله درشت اولدیلرینده دکل زمانک تلقی موموسی اوسورنده بولندیفنددر. بو قاریده کی فکرمسزلی تکذیب ایتامش اولقی ایچون انسالرک وحشتندن مدنیه کجکدکاریخی ، و آرقده قالان هر کولک حال وحشتدن ایلری به طوغری قطع ایتدیکمز هر آنک ایسه مدنیتدن معدود بولندیقی بر کره ده تکرار ایتک مجبور بوندیه بولندق، طوغریسی ازانلرسه تاریخک اوکی صحیفه لری اولوندقیه اوزمانی و اووقشکی طرز تلقی دوشوغلی ، موقناً شدیدی افکار و تلقیانندن تجرد ایلدیه . بونسه اوبخترلی بکرمسجی عصرک قناعلرله اوفور ، و مقابله ده قانارسق طوغری راییش ایشله مش، هر قوم و ملی مؤاخذه ایتک ضرورتی کندیبر ایچون بالانترام دستور حرکت اتخاذ ایلدیه اولورز. حال بوکه تاریخک اک برنجی وظیفه سی بیطره قدر .

اساس بودرجه، صافلام ، تشکیله ده تماماً عدل وحقه مقارن اولان عثمالی دولتک بدی مصراتی تاریخی حقیقه معالایله مالیدر . شمالی شمرفی منقبلهه چایجا تصادف اولندیقی کی همان هر صحیفه ده آثار مدینه ده راست کلنیر . هله ایچلرینده بعض مهملری واردره اوفورکن شرف طوغریسی ممکن اولماز . قانچک قرمدن کی بوروغسی ، سقولینک آتی آی طرفنده ایکی بوز کی وجوده کتیرمی . بارباروس و طوغر غودک بوتون دنیا دوخالرینه میدان اوفومسی، تیریاکی حسن پاشانک قیزه معاصر می بوتون بولری بکله بالغ اولان صحائف شان و ظفرک ایچق برقصی تشکیل ایلدیه، حریرده فردا اعتبارله کوسترلش بولان اهرمانقلری سابق ایسترسک اووقت بیکاری کیمک میابولره جیفیق لازم کلیر . بولر باعث افتخار ایلدر . فقط بو عصر اک زباده انار مدینه ایستبور دکلی ؟ بولر ده تاریخزده مبدول دینه کج قدر چوقدر . یالکز اولری بولقی ، جیفارمق تشهیر ایتک غیر بزرده بوق ا سابه طوغری اعتلا اتمش اولان طریف ایچه مناره لبله جامعلریز اطیف بر سقوله اورتولش ، بر آیده صنعت ماهیتنده بولمش اولان چشمه لریز ، خالریز ، جاملریز بزده معمارینک درجه ترفینی کوسترن بر بارلاق و غیر قابل تکذیب مثالدر . اوتده بریده ، ملکک نقاط مختلفه سنده

سرور و عبوری تمهیل ایچون انشا ایندیریلن نه جسیم ، نه مهم کو بریلر واردر . بونلری کورنلر بومدن صنعتک بزده نه زبه غوغا و جوده کتیردیگنی تصدیقده زرد ایچبورلر . زه مخصوص و منابع نفیسه دن معدود اولان خطاطلقدنه نه اثرلر وجوده کتیرلشدن . ال ایله یاللدیفنه ، بته صنایع نفیسه دن ساییلان اطرافلرنده کی تذهیبلرک هادی بر فورجه ایله وجوده کتیرلش بولدیقته انسانک اینانیه جینی کلیر ، و بوبله برطانیونک قازیشینده وقفه کیر تونف ، دها طوغریسی حیرت اولماق انسان ایچون قابل اوله یور . باجینلکده کی ایداعلریمز اچینلکده هاند اوله شاط اثرلریمز واردرکه اگمشکایسنلریله بونلری بکنیورلر ، و اونلری وجوده کتیرن ارباب صنعته تقدیرلر بدل ایدیبورلر . طوبقیو سرای هایوننده ، مختلف زهرده ، بالخاصه رسم پاشا و صفوهای جامه لرنده اوله نفیسلری وارکه ! . . .

پادشاهان عظامک انظار تقدیرنی جلب ایتمش ، ایچلرنده استادق مرتبه سنه انفا ایدلری یله کورولش اولان موسیقیز خصوصیتله برابرته بویوک برترق کوسترمن ، صنایع نفیسه تک بزده ده رواجده اولدیقنی اثبات ایله منبری ؟

کمال پاشا زاده ، ابوالسود افندی ، فتیهلی زاده علی افندی ، کاتب چایی کی عیاض ، اولیا چایی کی سیاحلرمنه کتجه بونلر بر فرد دکل هادتا برر طالدر . تاسف اولورکه هنوز لایقجه قیج ایدیله نامش ، بیوککنکاری طاله کوسترله مامشدر .

تاریخیمزک ایکی شرفلی و فضیلتلی منبری موجوددرکه بشقه هبج برشی اولیوبنده بالکاز بونلر بولنش اوله ، بته کافیدر .

۱ — آوروپاک برجون کشمکشلردن ، حرب وقتلاردن سکره قبوله ایتک اوزره اولدیقنی دموغراطفک تک واضح برصورنده بوانیتی .

۲ — ملل نامه ادیانک هرذولو تجاوزدن مصون قیلنه رق محافظه ایدایشی . بوراده اشله ایله کوسترمنکده برغانده کورمدیکمز اوله فضائل تاریخیه من واردرکه بونلری بونق ، میدانه جیقاروق ، بیلمه بیلره ، بیلمک ایسته بیلره کوسترمنک بزم ایچون فرضدر ، اقدم فرائضدر . بشقه نه دیلی !

محمد زکی